

Nogle økonomiske konsekvenser af en aldrende befolkning og et faldende folketal

1. Indledning

I de senere år er der sket en stigning i interessen for de demografiske, sociale og økonomiske konsekvenser af en aldrende befolkning og et faldende folketal. Dette er især sket i Vesteuropa og Nordamerika, hvor den demografiske udvikling domineres af disse fænomener. Interessen for den aftagende befolkningsvækst går i hvert tilfælde tilbage til 1930'erne. Den almindelige opfattelse var dengang, at den økonomiske nedgangsperiode til dels skyldtes det faldende fertilitetsniveau. Virkningen af befolkningens aldring er kommet i søgelyset i de sidste 20 år i takt med den dramatiske stigning i antallet og andelen af ældre (60 år og derover), som i dag observeres og som med stor sikkerhed kan forudsiges for de kommende år.

En aldrende befolkning er et mere eller mindre udbredt fænomen blandt alle verdens industrialiserede lande (og er ved at blive det i højere grad blandt U-landene), men et samtidigt faldende folketal findes kun blandt et mindre udvalg af lande. Danmark har i dag den tvivlsomme ære at høre til blandt de få udvalgte.

I disse få lande er der et ekstremt lavt fertilitetsniveau, og den hidtidige forsk-

ning på området må siges at savne en inddragelse af de mange udviklede forhold, som udsigten til et fortsat lavt fertilitetsniveau muligvis indebærer for de industrialiserede lande.

Formålet med denne artikel er at redegøre for Danmarks aldrende befolkning og dets faldende folketal, samt at påpege nogle af de mere tydelige og umiddelbare konsekvenser af dette nutidige demografiske forhold.

2. Fertilitetsniveau og befolkningsvækst.

De fleste vesteuropæiske lande har i dag et fertilitetsniveau, der ligger under eller i bedste fald omkring reproduktionsniveauet¹⁾ (2,1 levende fødte pr. kvinde). Dette fremgår af tabel 1, hvoraf det ses, at fertilitetsniveauet²⁾ i Danmark er på ca. 1,4. Faktisk har man ikke oplevet reproduktionsniveauet i Danmark siden 1968. I samme periode siden 1968 er den danske befolknings naturlige vækst (forskellen mellem antal fødsler og dødsfald) faldet fra mere 27.000 i 1968 til kun 1.354 i 1980, og i 1981 oplever man den første registrerede negative naturlige vækst - der var 3270 flere dødsfald end fødsler. Ligeledes i 1982 og 1983, hvor fødselsunderskuddet blev på henholdsvis $\div 2.710$ og $\div 6.332$. (Danmarks Statistik, 1984, a,b). Alt imens nettoindvandring i de senere år også har været lav endda negativ.

*Socialpolitisk konsulent
EGV-Fonden
(Ensomme Gamles Værn)*

Tabel 1. Samlet fertilitet i udvalgte lande.

Østrig (1982).....	1,70
Bundesrepublikken	
Deutschland (1982).....	1,40
Frankrig (1982)	1,94
Italien (1981)	1,57
Holland (1982)	1,49
Portugal (1980)	2,09
Spanien (1981)	1,99
England (1982).....	1,77
Danmark (1982)	1,43

Kilde: The Current Demographic Situation, Europe and the Developed Countries Overseas, A. Monnier, *Population*, 4-5, 2. 827-841, 1983.

Det faldende fertilitetsniveau og dettes mere umiddelbare konsekvenser er blevet diskuteret grundigt i Danmark i de senere år (Matthiessen 1980, 1981a, 1981b), men i denne artikel er der lagt mere vægt på en aldrende befolkning, et faldende folketal og de økonomiske konsekvenser. For så vidt angår befolkningsprognoser, har dødelighed hidtil været den demografiske komponent, som man anså for at være underlagt en ubetydelig usikkerhed (Keyfitz 1977), som gjorde prognoserne ret sikre for de aldresgrupper, som ikke blev berørt af den totale uviste udvikling i fertilitet. Det har imidlertid vist sig, at de ældres dødelighed i perioden 1960-80 faldt mere end nogensinde før og på en måde (aldersmæssigt), som ikke kunne forudsiges (Leeson, 1981a), således at den sikkerhed i prognoserne for disse aldersgruppers vedkommende, som man mere eller mindre havde taget for givet, blev forstyrret. Den dødelighedsnedgang blandt de ældre har styrket den aldringsproces, som allerede var i gang i befolkningen. Det er alligevel fertilitetsniveauet, som er det sværeste at forudsige, med mindre prognosernes tidshorisont begrænses drastisk (Matthiessen, 1981c). Jo længere tidshorisonten bliver, jo mere afhænger prognoserne af de ukendte fremtidige fertilitetsniveauer og derved bliver

de også mere usikre. Til trods for denne altid tilstedeværende usikkerhed med hensyn til fertilitetsniveauet, er det sikkert, at Danmark og de lande med en tilsvarende demografisk udvikling er begyndt på endnu et stadie i den demografiske transition - nul befolkningsvækst eller et faldende folketal er aldrig før blevet oplevet med lave fertilitetsniveauer som årsag. Selv i 1930'erne, når den samlede fertilitet i en række europæiske lande var mindre end reproduktionsniveauet, var det kun Frankrig, der samtidig oplevede et faldende folketal.

Figur 1 viser udviklingen i befolkningsvæksten pr. 1000 indbyggere og den samlede fertilitet i Danmark siden 1920 - i denne periode var ca. 80 procent af den nuværende befolkning blev født, idet 20 procent af den danske befolkning i dag betegnes ældre (60 år og derover) (Leeson, 1982).

Selv i 1930'erne med lav konjunktur registreredes der en naturlig nettobefolkningstilvækst på mellem 6 og 9 pr. 1000 indbyggere. Samtidig lå det samlede fertilitetsniveau omkring reproduktionsniveauet. I den periode var der tilstrækkeligt med kvinder i den fødedygtige alder til at sørge for en befolkningsvækst (flere fødsler end dødsfald), mens situationen er helt anderledes i dag med relativt færre kvinder i aldersgruppen 15-49 år. I 1930'erne var der næsten 1 million kvinder i denne aldersgruppe (27 procent af befolkningen). Selvom der i dag findes 1 ¼ million kvinder i denne aldersgruppe, udgør de nu kun 24,5 procent af befolkningen og i 1983 var den naturlige befolkningstilvækst $\div 1,2$ pr. 1000: det tredje år i træk med en negativ vækst (Danmarks Statistik, 1984b).

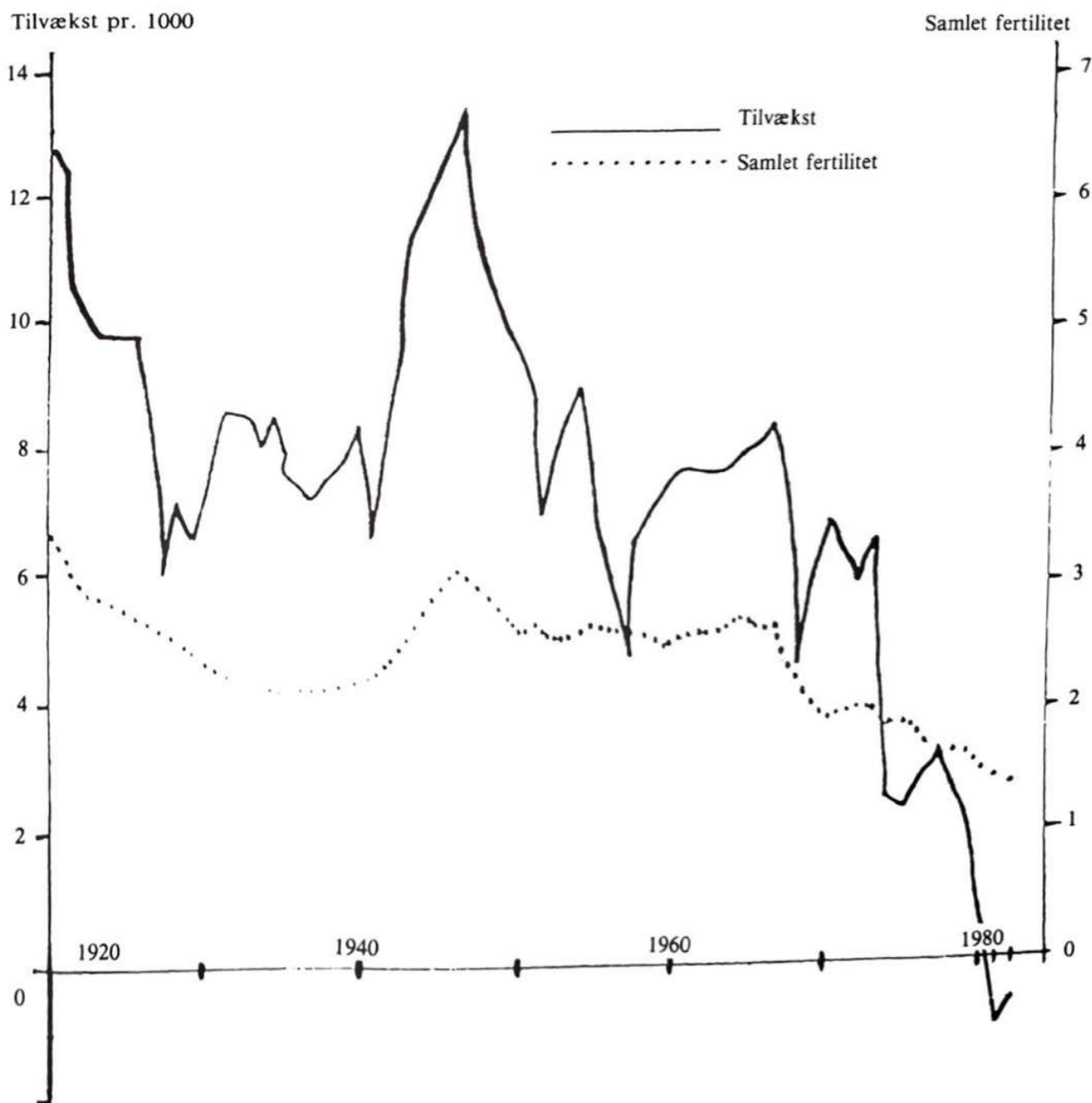
Den tilstand, som observeres i mange vesteuropæiske landes befolkninger, er blevet kaldt pseudostationær (Dekerpel et

al. 1976), og er blevet til som resultat af et fertilitetsniveau, der i omkring 60 år har varieret omkring reproduktionsniveauet, mens man i den ægte stationære befolkning har et konstant niveau og en konstant befolkningsstørrelse.

I befolkningsprognoserne for Danmark for perioden 1983-2025 (Danmarks Statistik, 1984c) forudsætter man en fertilitet på 1,40 i hele perioden og som alternativ er forudsat stigende fertilitet til 1,70 i

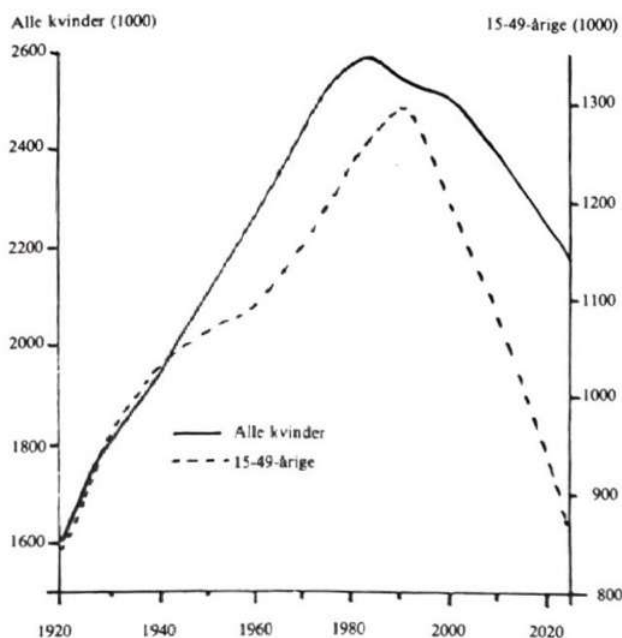
1995. For så vidt angår dødelighed antager man, at den er konstant på 1980-81 niveauet (middellevetider på 71,1 år for mænd og 77,7 år for kvinder). Figur 2 viser udviklingen i det samlede antal kvinder og antal 15-49 årige kvinder i perioden 1920-2025. Perioden ca. 1920-ca. 1980 karakteriseres af et stigende antal kvinder fra knap 1,7 mill. til 2,6 mill., men frem til 2025 falder både befolkningsstørrelsen og antal kvinder. Derimod begynder an-

Figur 1. Befolkningstilvækst pr. 1000 indbyggere og den samlede fertilitet i Danmark, 1920-1982.

tallet af 15-49 årige kvinder først at falde efter 1991.

Figur 2. Udviklingen i antallet af kvinder i Danmark, 1920-2025.

Økonomisk og socialt set er de enkelte aldersklasser og deres talmæssige udvikling vigtigere end befolkningsudvikling som helhed. Dette er indlysende ud fra et planlægningssynspunkt, idet folks økonomiske og sociale krav afhænger af alder. Med mindre der sker afgørende ændringer i dødelighedsniveauet er udviklingen af den erhvervsaktive og pensionerede del af befolkningen allerede fastsat på grund af tidligere tiders fertilitetsniveau. At især de ældres dødelighed har vist sig at være uforudsigelig i de senere år (Leeson, 1981a) kan imidlertid rejse tvivl vedrørende den fremtidige udvikling i antallet og aldersfordelingen af de ældre.

Fremtidige fertilitetsniveauer er faktisk umuligt af forudsige med sikkerhed, og diskussioner om de økonomiske og sociale konsekvenser af et faldende fertilitetsniveau burde også inddrage udsigten til et faldende folketal. Som det fremgår af figur 2 (og som tydeligt kan ses i befolk-

ningsfremskrivninger for perioden 1984-2025 (Danmarks Statistik, 1984c), som forudsiger et fald fra 5.112.100 indbyggere pr. 1. januar 1984 til kun 4.247.200 i 2025 med et uændret fertilitetsniveau på 1,4) er en nulvækstbefolkning en overgangs fase til et faldende folketal i sidste instans. Udfra et demografisk synspunkt indebærer udviklingen den fare, at jo lavere fertiliteten er og jo længere den forbliver under reproduktionsniveauet, jo vanskeligere bliver det at modvirke det faldende folketal. En forbigående nedgang i fertilitet vil som tidligere oplevet næppe føre til en betydelig nedgang i fødselstallet, så længe fertilitetsniveauet er højt nok til at garantere befolkningsvækst og derved undgå svingningerne i størrelsen af befolkningens forskellige aldersgrupper, som til en vis grad ses i figur 2. På den anden side, hvis befolkningens størrelse er faldende, bliver det i stigende grad sværere at dæmpe svingningerne, som skyldes ændringer i fertilitet. Og det er netop i denne situation, at de vedhængende økonomiske og sociale problemer opstår, idet en tilpasning til de adskillige behov af de forskellige aldersgrupper er vanskeligt at opnå, især hvis disse behov skifter mellem store og små i overensstemmelse med aldersgruppernes skiftende størrelse.

Hvis man imidlertid er opmærksom på de forskellige retninger, befolkningen kan udvikle sig i, kan man modvirke ustabiliteten af såvel befolkningens udvikling som befolkningens aldersfordeling.

En befolknings egenskaber (størrelse og aldersfordeling) er opnåelige via en række fertilitets- og dødelighedssammenhænge og indbyrdes udviklinger. De utallige kombinationer af disse to komponenter medfører lige så mange økonomiske og sociale konsekvenser, som afhænger af de opnåede overgangsstadie for så vidt angår

fertilitetsniveauet og aldersgruppernes svingninger.

I dagens Danmark tales der om manglende uddannelses- og beskæftigelsesmuligheder for de unge generationer, som nu indtræder i uddannelses- og arbejdsmarkedet. Men i løbet af de næste 10-20 år kan situationen være den modsatte: for mange muligheder, for få modtagere. Lige sådan kan det faldende antal folkeskoleelever, som medfører lukning af skoler og seminarier, begyndte at stige igen om nogle år og derved støde på utilstrækkelige faciliteter.

3. Den økonomiske og sociale sammenhæng.

De øjeblikkelige demografiske komponenter og deres udvikling påvirker økonomien gennem forbruget og produktiviteten, og det står klart, at disse faktorer først og fremmest bestemmes af det økonomiske klima, de sociale muligheder og produktionsevnen, men også af en række fænomener, der påvirker beskæftigelse og forbrug. Det er således ikke befolkningens struktur der alene yder en påvirkning. En befolkningsudvikling i en særlig retning behøver derfor ikke forudbestemme en bestemt påvirkning på samfundet. Der er komplekse indbyrdes forhold de implicerede faktorer imellem, og rangeringen og den indbyrdes afhængighed af disse faktorer behøver ikke være konstant over en årrække.

Strukturen af produktion og industri i Danmark har efter 2. Verdenskrig udviklet sig med den internationale integrering. Denne udvikling har betydet, at mens der tidligere var en umiddelbar sammenhæng mellem befolkningens størrelse og økonomisk vækst, er der nu en stadig påvirkning udefra. Det er ikke længere så bydende nødvendigt, at et land selv sørger

for sit eget stigende antal forbrugere gennem befolkningsvækst; tærvrtimod kan udefra kommende forstyrrelser være afgørende. Samtidig er det ikke længere størrelsen af arbejdsstyrken, der er så vigtig, det er snarere dennes smidighed og høje kvalifikationsniveau. Endvidere er det sådan, at det moderne udviklede velfærdssamfund i Vesteuropa, heriblandt Danmark især, faktisk selv kontrollerer mange af de faktorer, som tidligere var bestemmende for produktivitet, beskæftigelse og indkomstfordeling. Dette gør, at netop de konsekvenser af den aldrende befolkning og af et faldende folketal, som anses for at være uheldigt, nemmere kan modvirkes. F.eks. kan den økonomiske og den sociale politik opveje ubehagelige følger af denne befolkningsudvikling for forbruget og arbejdsstyrkens bevægelighed (Reedaway, 1977). I sådan en dynamisk situation, er det klart, at anvendelsen af observeret erfaring til forudsigelse af den fremtidige udvikling indebærer stor usikkerhed.

For så vidt angår de økonomiske konsekvenser af et faldende fertilitetsniveau, kan det nævnes, at småbørns forbruget, kvinders erhvervsdeltagelse, efterspørgsel af visse dele af sundhedssektoren osv. påvirkes mere eller mindre øjeblikkeligt. Der kan så iværksættes foranstaltninger, som skal mildne konsekvenserne af nedgangen i de områder, der senere vil blive påvirket. Om en fertilitetsnedgang vil føre til en fremtidig mangel på arbejdskraft, afhænger bl.a. af hvor mange arbejdere og hvilke arbejdsformer, der til den tid bliver brug for. Forholdene er atter ikke-stationære. Det er en modsigelse at arbejde med en dynamisk demografisk udvikling, som man derefter anvender i forbindelse med nutidens økonomiske og sociale forhold. Og fordi en konstateret forskydning i en af de demografiske komponenten-

ter senere kan modvirkes, bliver det i stigende grad vanskeligt over tiden at skelne mellem virkningen af selve forskydningen og de foranstaltninger, forskydningen har provokeret.

4. Økonomiske og sociale konsekvenser.

Figur 1 viser, at der i perioden fra 1920 til 1980 (begyndelsen på et faldende folketal) oplevedes en række kortere perioder med et faldende fertilitetsniveau. Som regel observeres disse fertilitetsnedgangsperioder i perioder med økonomiske eller politiske kriser, hvad enten de var nationale eller internationale. Ligeledes blev forbedringer på disse områder ledsaget af stigninger i niveauet. Danmark under den tyske besættelse i 1940-1945 synes derimod at modsige denne hypotese om en oplagt »sammenhæng« mellem fertilitetsniveauet og kriser, og som nævnt af Matthiessen (1984) kræver denne periode i Danmarks demografiske historie en hel del mere forskning, hvis man skal forsøge at drage nogen årsagssammenhæng. Man skal imidlertid ikke konkludere, at der findes en direkte årsagssammenhæng mellem fertilitetsniveauet og det økonomiske klima. Faktisk har man afvist sådan en sammenhæng på grundlag af erfaring i tidligere perioder (Losch, 1936).

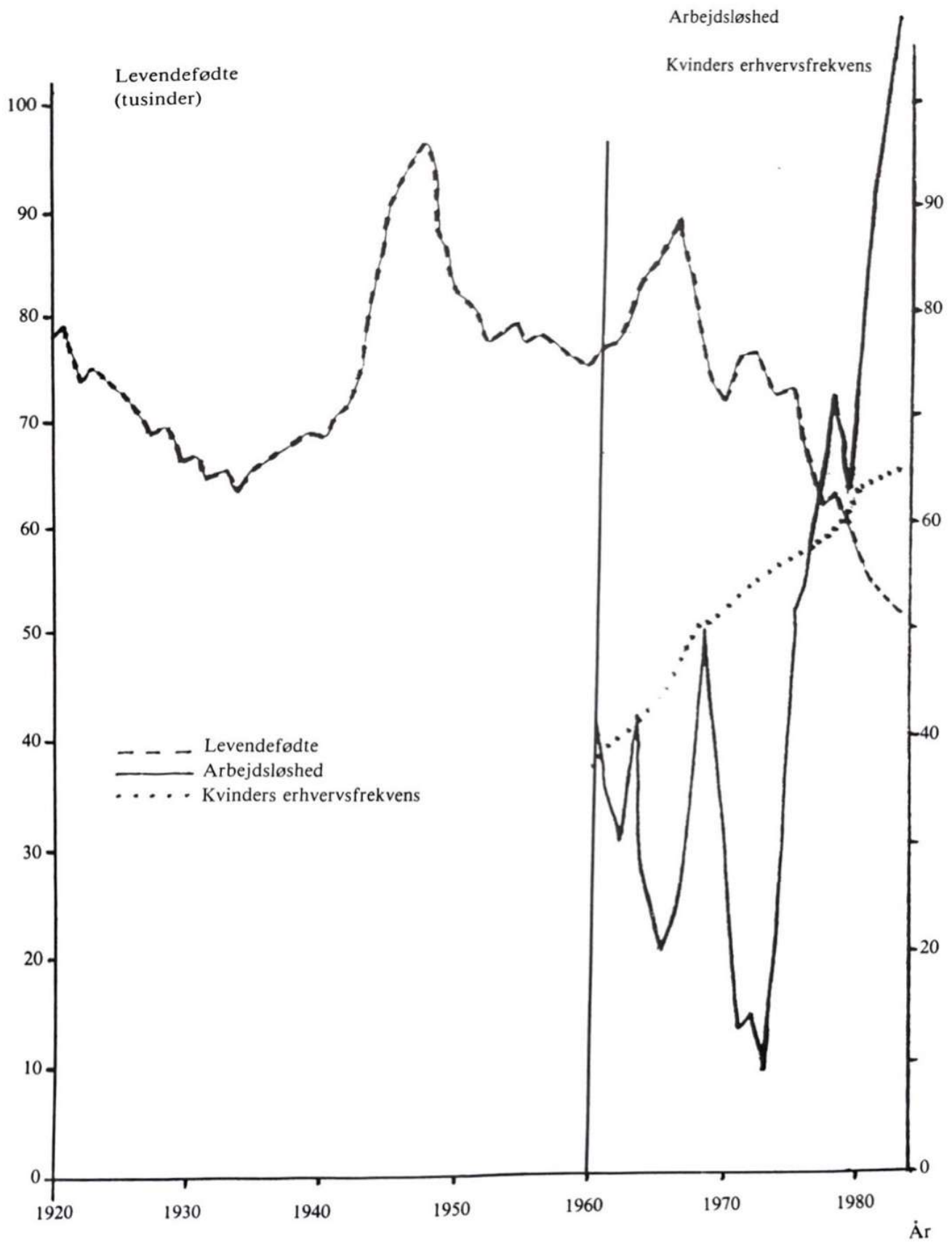
Beslutninger om at udskyde fødsler fører kun til kortvarige svingninger i fødselshyppigheden uden at de nødvendigvis påvirker den samlede fertilitet. På figur 3 ser man, hvordan fødselsniveauet i Danmark faldt brat i perioden 1920-30 under lavkonjunkturen, steg dramatisk under krigen for derefter at falde igen frem til »baby-boom« i 1960'erne. Siden 1970 er niveauet faldet uafbrudt, bortset fra nogle enkelte tilfældige stigninger fra et år til et andet. Til trods for disse svingninger har den samlede fertilitet for kvinder født

i perioden 1895-1924 ligget mere eller mindre uændret på ca. 2,3 (Matthiessen, 1970).

Tilstandene i de senere år har været noget af et paradoks i økonomisk - demografisk henseende, idet levestandarden i Danmark har været på sit højeste samtidig med, at fertilitetsniveauet har været på sit laveste. Det er fristende at pege på den eksplosive stigning i arbejdsløsheden i de sidste 10 år som en af faktorerne bag dette paradoks, men som figur 3 viser, har fertilitetsnedgangen sin oprindelse i en periode med lav arbejdsløshed og fortsatte gennem en periode med stadig relativ lav arbejdsløshed og økonomisk vækst. I 1965 var arbejdsløshedstallet på ca. 16.000 (2 procent af arbejdsstyrken) og i 1973 var det steget til ca. 21.500 (nu kun 0,9 procent af arbejdsstyrken). Herefter steg tallet og i 1983 var ledigheden på 10,8 procent (283.000 personer) (Danmarks Statistik, 1971, 1984)³⁾. Der kan derimod næppe være tvivl om sammenhængen mellem kvindernes stigende erhvervsdeltagelse og fertilitetsnedgangen. Kvindernes erhvervsfrekvens⁴⁾ er steget siden 1960 fra 37,4 procent til 64,7 procent i 1983 og kunne derfor tænkes at påvirke fertilitetsniveauet. Omvendt kunne det påstås, at det faldende fertilitetsniveau gav kvinder mulighed for at komme ud på arbejdsmarkedet.

Enhver mulig sammenhæng mellem økonomiske og demografiske processer er tydeligvis meget kompleks og nemt påvirket af u håndgribelige begreb så som livsstil, smag, muligheder, mål osv., som alle motiverer den reproduktive og økonomiske adfærd af individer. Ønsket om færre børn kan stimuleres af et uacceptabelt indkomstniveau og en for lav levestandard (som muligvis var tilfældet i 1930'erne), men også af et modvirkende ønske om en forbedret social og økonomisk sta-

Figur 3. Antal levendefødte, arbejdsløshedsfrekvens pr. 1000 og kvinders erhvervsfrekvens pr. 100 i Danmark, 1920-1983.

tus (som måske er tilfældet med de senere års udvikling i fertilitet). Forsøget på at opnå disse mål kan føre til et stigende/faldende forbrug, mens opsparing falder/stiger, eller at den tid, man anvender til at forbedre ens status, stiger/falder, eller at omfanget af fritiden stiger/falder og arbejdstiden falder/stiger. Det er klart, at et hvilket som helst adfærdsmønster, som følges af tilstrækkeligt mange mennesker, påvirker økonomien i en bestemt retning. En økonomisk gunstig fertilitetsnedgang i én periode kan med præcis de samme komponenter i en anden periode lægge pres på økonomien. I Danmark, som har en høj levestandard og et veludviklet velfærdssystem, ville man imidlertid forvente, at befolkningens reproduktionsadfærd blev mere og mere uafhængig af økonomiske faktorer. Til trods herfor eksisterer der stadig økonomiske - demografiske sammenhænge. Fertilitetsniveauet påvirker nogle økonomiske elementer som f.eks. den potentielle arbejdsstyrke og efterspørgslen af nogle bestemte varer og tjenester. Og af afgørende betydning er i så fald forsyningen af skoler, hospitaler, boliger, transport og beskæftigelse - den såkaldte økonomiske og sociale infrastruktur. De fleste komponenter i denne infrastruktur er selvfølgelig langsigtede investeringer og dermed vanskelige at tilpasse, når det drejer sig om de mere umiddelbare, kortvarige krav, som opstår som følge af ændringer i fertilitet og disses betydning for aldersfordelingen.

Selvom demografiske prognoser er ret sikre med hensyn til fremskrivning af den nulevende befolkning i Danmark (med kun beskedne ændringer i dødelighed og vandring), er infrastrukturens ubøjelighed en hindring i planlægning. Dele af dennes kapacitet kan enten være ubrugte eller under hårdt pres i korte perioder, og når dette er tilfældet, plejer det at være

mindre befolkningsgrupper, som bliver ramt: f.eks. skolebørn. Det er netop de dele af infrastrukturen, der er aldersrelaterede, som let påvirkes af den demografiske udvikling, og undervisningssektoren må nok siges at være et godt eksempel på dette fænomen. I Danmark og de andre industrialiserede lande har man dog i de sidste årtier oplevet konsekvensen af en stigende andel af ældre for primærsektoren (f.eks. Parsby, 1981 og Ældrekommissionens 3 delrapporter, 1980, 1981, 1982).

5. Befolkningens aldring.

En aldrende befolkning betegnes som en befolkning med en stigende andel og et stigende antal ældre mennesker (60 år og derover), og de fleste industrialiserede lande har i dag en aldrende befolkning som resultat *både* af lav dødelighed, der sikrer, at 90 procent af en kohort bliver 60 år, og af lav fertilitet, der øger andelen af ældre. Befolkningens aldring har været genstand for et stort forskningsarbejde i de senere år (Leeson 1979, 1981a 1981b, 1982, 1984; Leeson & Matthiessen 1982; Matthiessen 1978, 1982a, 1982b). Den danske befolkning har udviklet sig fra at være en med ¼ million ældre ved århundredeskiftet (ca. 10 procent af hele befolkningen) til en med over 1 million ældre,

Tabel 2. Den danske befolknings aldersfordeling, 1901-1983. (1000).

Alder	1901	1920	1940	1960	1983
0-19	1066,2	1258,5	1257,6	1536,3	1408,2
20-59	1142,5	1511,2	2126,9	2337,8	2684,9
60-79	219,2	288,0	412,6	634,8	867,4
80 +	21,5	28,6	41,4	74,2	155,9
I alt	2449,5	3081,1	3838,5	4583,1	5116,5

Kilde: Befolkningsudvikling og sundhedsforhold 1901-60, Det statistiske Departement, København, 1966.

Befolkningen i kommunerne, 1. januar 1983. Danmarks Statistik, København 1983.

som udgør 20 procent af befolkningen. Endvidere er de ældre selv blevet ældre. Antallet af 80-årige og derover er steget fra 21.500 i 1901 til 156.000 i 1983 (se tabel 2).

Stigningen i *andelen* af ældre skyldes hovedsageligt faldet i den samlede fertilitet fra 4,14 i 1901 til kun 1,43 i 1982 (med et foreløbigt tal på 1,4 i 1983, mens årsagen til stigningen i *antallet* af ældre er dødelighedsnedgangen iblandt de store fødselsårgange (Leeson & Mathiessen 1982). Middellevetiden for nyfødte var i 1981-82 på 71,4 år for mænd og 77,4 år for kvinder sammenlignet med henholdsvis 52,9 år og 56,2 år i 1901-05. Efter 1960 faldt de ældres (især kvindernes) dødelighed hurtigere og i større omfang end man tidligere havde oplevet (Leeson 1981a) og førte til betydelig større stigninger i antallet af ældre end forudset (Leeson 1981b). Således er andelen og antallet af ældre i Danmark vokset samtidig med at fertilitetsniveauet begyndte sin nuværende nedgangsperiode.

Fra 1901 til 1983 er den ældre forsørgerbyrde (forholdet mellem antal 60 årige og derover til antal 20-59 årige) steget fra 21 til 38, mens den yngre forsørgerbyrde (forholdet mellem 0-19 årige og 20-59 årige) er faldet fra 93 til 55. Nettoresultatet har været et fald i den totale forsørgerbyrde (0-19 årige + 60 årige/20-29 årige) på 20 procent (fra 114 til 91).

I 1970'erne steg folkepensionsudbetalingerne i Danmark fra 5,3 milliarder til 17,9 milliarder kroner - en årlig stigning på 13,2 procent. I samme årti, er bruttonationalproduktet (BNP) steget med ca. 12 procent om året. Stigningen i »prisen« på folkepensioner *pr. pensionist* har imidlertid været af samme størrelsesorden som stigningen i BNP. For så vidt angår de amtskommunale og kommunale myndigheder, udgør institutionsomkostnin-

gerne den store budgetpost i forbindelse med de ældre. Disse samlede udgifter er steget fra 1,2 milliarder til 7,4 milliarder kroner i løbet af 1970'erne. Den årlige stigning i disse udgifter (justeret for ændringer i strukturen og størrelsen af den ældre befolkning) var på 17,2 procent. Da indkomster og priser steg med knap 10 procent om året i denne periode, står det klart, at udgifter på ældre-institutioner er steget betydeligt mere end hvad man måske ville have forventet. De totale offentlige udgifter på ældreområdet (folkepensioner, sociale ydelser, sundhedsvæsenet osv.) udgjorde 5½ procent af BNP i 1964-65, og i 1980 var denne andel steget til næsten 11 procent. Udgifterne til det stigende antal ældre i Danmark skal selvfølgelig ses i relation til de offentlige udgifter i det hele taget og til den økonomiske politik, der føres i landet. Med andre ord har der været lignende stigninger i andre offentlige udgifter. Tag f.eks. arbejdsløshedsudbetalinger, som steg fra kun ½ milliard kroner i begyndelsen af 1970'erne til næsten 11 milliarder i 1980. Og til disse 11 milliarder skulle man måske lægge de ca. 2,5 milliarder der blev brugt på efterlønsordningen i dette år.

Tallene fra Tyskland viser, at med det nuværende dødelighedsniveau, forbrug, uddannelsesniveau og sociale ydelsers udgiftsniveau koster et barn fra fødsel til 20-års alderen samfundet ca. 25-35 procent mere end det koster at forsørge en person fra 60-års alderen til døden. Hermed synes det at være klart, at fødselsnedgangen skulle frigive nogle midler til forsørgelsen af de ældre. Derimod står det lige så klart, at en direkte overførsel af ressourcer fra de yngre til de ældre vanskeligt kan gennemføres.

6. Fremtiden

Når man betragter konsekvenserne af en

aldrende befolkning og et faldende folketal i Danmark for befolkningsudviklingen i resten af dette århundrede, bliver den erhvervsaktive og den ældre del af befolkningen upåvirket af den fremtidige fertilitetsudvikling - med mindre kvinders erhvervsfrekvenser reagerer overfor denne udvikling. Disse befolkningsgrupper påvirkes derfor af udenlandske vandringer og dødelighed alene. Fremskrivningerne fra Danmarks Statistik (1984b) antager en årlig nettoindvandring på 0 personer (fordelt i overensstemmelse med de observerede tal for 1979-82) og et uændret dødelighedsniveau for både mænd og kvinder svarende til erfaringerne i 1980-81. I de sidste ca. 25 år er der imidlertid sket en betydelig nedgang i de ældres dødelighed (Leeson 1981a), og hvis der skete en tilsvarende nedgang frem til år 2000, vil konsekvenserne for antallet af 80-årige og derofter (især kvinder) være ret dramatisk (Leeson 1984b), som vist i tabel 3, uden at have nogen nævneværdig effekt på middellevetiderne. Antallet af mænd på 80 år og derofter ventes at stige fra ca. 54.000 til ca. 61.000, mens en yderligere dødelighedsnedgang øger antallet til ca. 76.000. For kvinder er forskellen endnu mere markant - en stigning fra 102.000 til 128.000 (ventet) sammenlignet med en stigning til ca. 161.000 (dødelighedsnedgang). Det er især denne gruppe ældre, der er ressourcekrævende, både økonomisk og plejemæssigt. Endvidere er en del gerontologer optimistiske med hensyn til forståelse og kontrol af aldringsprocessen, således at en middellevetid på 100 år vil være resultatet indenfor de næste 50 år. Denne mulighed diskuteres kort af Matthiessen (1978) og mere grundigt af Leeson (1984a). Konsekvenserne af en befolkningsaldring af disse dimensioner selv med et stigende fertilitetsniveau er næsten uoverskuelige - i 2050 ville 50 pro-

cent af den danske befolkning være 60 år og derofter, og mere end 20 procent (godt 1 mill. mennesker) på 80 år og derofter.

Tabel 3. De ældres aldersfordeling i 1983 og alternative prognoser frem til år 2000.

Alder	1983 Antal (1000)	Fremskrivning	
		A	B
Mænd			
60-	128	122	124
65-	109	99	101
70-	93	82	83
75-	60	64	66
80 +	54	61	76
I alt	444	428	450
Kvinder			
60-	140	130	132
65-	127	115	118
70-	119	107	112
75-	91	99	108
80 +	102	128	161
I alt	579	579	631

Kilde: A: Danmarks Statistik (1984).

B: Leeson (1984b).

I tabel 4 vises forsørgerbyrden frem til år 2010 i følge de officielle fremskrivninger (Danmarks Statistik 1984a), som forudsætter et uændret fertilitetsniveau på 1,40.

Tabel 4. Forsørgerbyrden i Danmark, 1983-2010.

	1983	1990	2000	2010
A 0-19/20-59	52,4	43,3	36,3	36,2
B 60+ /20-59	38,1	36,7	35,0	43,8
C (0-19 plus 60+)/ 20-59	90,6	80,0	71,3	80,0

Den unge forsørgerbyrde (A) ses at falde over hele perioden fra den nuværende 52,4 til kun 36,2 i 2010. Det er jo konsekvensen af en nedgang i antal unge og en stigning i den erhvervsaktive gruppe. Frem til år 2000 falder den ældre forsørgerbyrde (B) ligeledes, dog i mindre omfang. Tilsammen gør disse to forhold, at

den samlede forsørgerbyrde (C) falder betydeligt i resten af århundredet. I begyndelsen af det næste århundrede stiger B og C igen. Disse store aldersgrupper dækker over en betydelig cyklisk variation i antallet i de forskellige aldersgrupper der kræver forskellige ydelser og tjenester. Småbørnstallet (0-4 årige) falder indtil 1988 (et fald på 8,5 procent), stiger de næste 5 år, dog til langt under det nuværende tal på ca. 285.000, for herefter at falde igen uafbrudt frem til 2010, hvor tallet er på 203.000. Behovet for speciel sundhedsordning, pasning osv. for denne gruppe vil ligeledes varierer men med en nedadgående tendens så vidt de nuværende normer og det nuværende kvalitetsniveau beholdes. I 1983 var der 1,1 million i aldersgruppen 5-19 (ca. skolealderen), men ved århundredeskiftet er der kun 800.000, et fald på 30 procent. I år 2010 er der yderligere 50.000 færre i denne aldersgruppe.

Disse ret dramatiske ændringer i den yngre befolkning foregår mens folketallet langsomt falder (fra 5,1 mill. i 1983 til 4,7 mill. i 2010). Som nævnt er den nuværende demografiske situation og det samfundssystem, som betjener befolkningen, resultatet af den demografiske udvikling og reaktioner til den over mange år. Således er muligheden for at tilpasse sig til de igangværende og fremtidige ændringer også påvirket af tidligere tilstande.

Det er muligvis også værd at bemærke, at de ældre nok er politisk stærkere end de unge, og derfor er det fristende at favorisere de ældre. Investeringer i den fremtidige arbejdsstyrke, og færdighederne og fleksibiliteten af den arbejdsstyrke er allerede blevet påpeget som vigtige elementer.

I fremskrivningsperioden kan et faldende folketal opfattes socialt og økonomisk som acceptabelt, endda ønskværdigt. En

faldende andel unge i et faldende folketal betyder alt andet lige større forbrugskraft pr. forbruger, færre skattelettelse for småbørnsfamilier, mindre udgifter til børnetilskud, mindre udgifter på uddannelsesområder. Men når det sker samtidig med at befolkningen bliver ældre, bliver disse besparelser måske mere end opvejet af denne gruppes vækst. Friis & Hansen (1980) betragter udviklingen i udgifter på ældreområdet frem til år 2000 og resultaterne viser en stigning i udgifterne på mellem 5 og 6 milliarder kroner under visse forudsætninger vedrørende udvikling i produktion (2,5% vækst om året), BNP (3% vækst om året til 1990 og 3,5% om året herefter).

Givet at en vis balancering af udgifterne til de unge og ældre er mulig i en aldrende befolkning med et faldende folketal som den danske, er investeringerne i de unge stadigvæk investeringer i fremtiden. En formindskelse i deres talmæssige størrelse er en potentiel formindskelse af den fremtidige arbejdsstyrke og det virker derfor relevant at forøge investeringerne i de unge for at udvikle færdigheder og opveje det talmæssige tab. Den teknologiske udvikling, der måske formindsker behovet for arbejdskraft, kan føre til sociale og økonomiske problemer. Derfor risikerer man, at de kortsigtede fordele ved et faldende folketal forvandles til ulemper, med mindre investeringer i færdigheder og stigning i produktion er tilstrækkeligt til at opveje nedgangen i antallet af erhvervsaktive.

Fodnoter

1. Det antal børn en kvinde skal føde for at befolkningen kan reproducere sig selv.
2. Her anvendes den såkaldte samlede fertilitet, der angiver det antal børn en kvinde kan forvente at føde i løbet af sin frugtbare alder (15-49 år), givet at hun ikke dør inden hun fylder 49 år, og givet at hun føder i overensstemmelse med dagens aldersspecifikke fertilitetshyppigheder.
3. Arbejdsløshedstallene angiver det månedlige gennemsnit i de pågældende år. Procenten angiver antal ledige i procent af den samlede arbejdsstyrke.
4. Antal kvinder i arbejdsstyrken i forhold til antal kvinder i aldersgruppen 15-74 år.

Referencer:

- Danmarks Statistik (1971): Statistisk Tiårs oversigt 1971, København.
- Danmarks Statistik (1984): Statistisk Tiårs oversigt 1984, København.
- Danmarks Statistik (1984a): Befolkningens bevægelser 1982, København.
- Danmarks Statistik (1984b): Statistiske Efterretninger nr. 8, pp. 4-11, København.
- Danmarks Statistik (1984c): Nyt fra Danmarks Statistik nr. 99, København.
- H. Friis & P. V. Hansen (1980): Pensioner og tilbagetrækning indtil år 2010. *SFI Meddelelse*, 28, København.
- N. Keyfitz (1977): *Applied Mathematical Demography*, Wiley, New York.
- G. W. Leeson (1979): Denmark: an ageing population. *Københavns Universitets Statistiske Institut*, rapport nr. 55.
- G. W. Leeson (1981a): Ældres dødelighed 1960-1980. *Ugeskr. for Læger*, 143, pp. 2324-7.
- G. W. Leeson (1981b): The Elderly in Denmark in 1980: Consequences of a Mortality Decline. *Euro.Demogr.Inf.Bull.*, XII,3, pp. 89-100.
- G. W. Leeson (1982): Demographic Ageing in Denmark in the 20th Century. *Eugenics Soc.Bull.*, 14, pp. 46-52.
- G. W. Leeson (1984a): Centenarians in Denmark, the Rule and not the Exception. Implications for Population Development. *Akademiet for Fremtidsforskning*, København.
- G. W. Leeson (1984b): Elderly Mortality in Denmark: Past, Present and Future. *Scan.Pop.Studies*, 7.
- G. W. Leeson & P. C. Matthiessen (1982): The Ageing of the Danish Population. I »*Epidemiology and Prevention of Mental Illness in Old Age*« (red. G. Magnussen, J. Nielsen, J. Buch), København.
- A. Losch (1936): *Bevölkerungsdichte und Wechsel-lagen*. Jena, Fischer.
- P. C. Matthiessen (1970): Some Aspects of the Demographic Transition in Denmark, København.
- P. C. Matthiessen (1978): Demographic Aspects of Life Extension. Inter. Congress Series, 469.
- P. C. Matthiessen (1980): Institutioner og aktiviteter kan planlægges nøje. *Danmarks Amtsråd*, 18/19.
- P. C. Matthiessen (1981a): Danmarks befolkningstal stagnerer eller falder. *Sparekassen*, 9.
- P. C. Matthiessen (1981b): *Familiedannelse og befolkningsudvikling. Provinsbankens temablad*, 15.
- P. C. Matthiessen et al. (1981c): Fødselstallet 1981. *Ugeskr. for Læger*, 143.
- P. C. Matthiessen (1982a): The Demography of the Elderly in Denmark. *Dan.Med.Bull.*, 29, no. 3.
- P. C. Matthiessen (1982b): The Geographic Incidence and Future Growth Pattern of the Elderly Population in Denmark. *Dan.Med.Bull.*, 29, no. 3.
- P. C. Matthiessen (1984): Some Reflections on the Historical and Recent Fertility Decline in Denmark. *Scan. Pop. Studies*, 6.
- J. E. Parsby (1981): Primærsektoren 1976-2000. Bind I + II. *Dansk Sygeplejeråd*, småtryk nr. 1.
- W. B. Reddaway (1977): The Economic Consequences of Zero Population Growth. *Lloyds Bank Review*, 124.
- Ældrekommissionen (1980): 1. Delrapport, København.
- Ældrekommissionen (1981): 2. Delrapport, København.
- Ældrekommissionen (1982): 3. Delrapport, København.